

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 20 Mayıs 2022

Gönderim Tarihi: 6 Şubat 2022
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2022

Atıf Künyesi: Yaylalı, F. N. (2022). Modernleşme Sürecinde Türk Ailesinde Değişen Roller (Karaman ve Bursa Örneği). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 25-42.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1068916>

MODERNLEŞME SÜRECİNDE TÜRK AİLESİNDE DEĞİŞEN ROLLER (KARAMAN VE BURSA ÖRNEĞİ)

Fatma Nur YAYLALI*

Öz

Aile; anne, baba, çocuklar ve kan bağıyla birbirine bağlı olan kişilerden oluşan ve toplumun en küçük yapı taşı olarak nitelendirilebilen sosyal bir gruptur. İnsanlık tarihinin her döneminde, her toplumda ailenin var olduğu bilinmektedir. Yaşanan toplumsal gelişmelerle birlikte toplumda değişim kaçınılmazdır. Toplumun diğer kurumlarında olduğu gibi ailede de sürekli değişimler olmuştur. Geleneksel dönemden, modern döneme ve teknoloji çağı dediğimiz günümüze kadar ailede birçok değişim gözlemlenmiştir. Geleneksel aile yapısı bilinen şekliyle geniş aileden küçülerek, çekirdek aile yapısına dönüşmüştür. Aile kurumunun başta yapısı olmak üzere birçok işlevi değişmiştir. En belirgin şekliyle ailedeki değişim, kadının çalışma hayatına girmesi ve buna bağlı olarak kadın-erkek rollerindeki değişimle birlikte meydana gelmiştir. Modernlikle birlikte toplumsal yapılar, bireysel ilişkiler, birey davranışları değişmiştir. Bu değişimin belirgin bir şekilde görüldüğü en önemli kurum ailedir. Modernleşme süreciyle gerçekleşen rollerdeki değişimi kadın kendisi için oldukça pozitif karşılarken, geleneksel rolünü bırakmak istemeyen erkek zaman zaman değişimi kabullenmekte zorlanabilmekte ve bu durum aile içerisinde çatışmalara sebep olmaktadır. Ancak erkeklerin de özellikle modern kuşakla birlikte çoğunlukla değişime ayak uydurdukları gözlemlenmektedir. Çünkü çatışma ortamı karşılıklı olarak her iki tarafa da zarar vermekte ve aile kurumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı ailede meydana gelen değişimin, ailedeki rollere etkisini ve bölgeler arası farklılığı nitel araştırma ile ortaya koymaya çalışmaktır. Çalışmada ailede yaşanan rol değişim(ler)i, değişimin kuşaklar arası farklılığı, bu farklılığın kuşaklar kadar bölgeler arasında da meydana geldiği ve eğitim seviyesinin de kişilerin düşünceleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bursa'nın batıda olması sebebiyle Karaman'dan daha modern ve değişimin daha hızlı olduğu düşünüldüğü için bu iki il seçildi. Bu anlamda Karaman ve Bursa illerinin kıyaslanması tam bir uygunluk sağlamış ve iki bölge arasında neredeyse bir kuşağa varan bir fark olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Geleneksel, Aile, Roller, Değişim.

Changing Roles in the Turkish Family with the Modernization Process (A Case Study in the Towns of Bursa and Karaman)

Abstract

Family; It is a social group consisting of a mother, father, children, and people connected by blood and can be described as the smallest building block of society. It is known that the family exists in every period of human history, in every society. With the social developments experienced, change in society is inevitable. As in other institutions of society, there has been

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta/Türkiye. E-Posta: fatmanur.yaylali@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0074-6051>.

constant changes in the family. Many changes have been observed in the family, from the traditional period to the modern period and to the present day, which we call the age of technology. The traditional family structure has shrunk from the extended family as we know it and has turned into a nuclear family. Many functions of the family institution, especially its structure, have changed. In its most obvious form, the change in the family has occurred with the entry of women into working life and, appropriately, the change in the roles of men and women. With modernity, social structures, and individual relations, individual behaviors have changed. The most important institution in which this change is seen is the family. While the woman welcomes the change in roles that occur with the modernization process because it provides positive gains for herself, the man who does not want to leave his traditional role can have difficulty with accepting the change from time to time, and this causes conflicts within the family. However, it is observed that men mostly keep up with the change, especially with the modern generation. Because the conflict environment mutually harms both parties and negatively affects the family institution. This study aims to try to reveal the effect of the change in the family on the roles in the family and the regional differences with qualitative research. In the study, the role change(s) in the family, the difference between the generations, the distinction between the regions as well as the generations, and the effect of the education level on the thoughts of the people were examined. These two provinces were chosen because Bursa is thought to be more modern and faster than Karaman, as it is located in the west. In that respect, the comparison of the provinces of Karaman and Bursa provided full compatibility and it was revealed that there was a difference of almost a generation between the two regions.

Keywords: Modernization, Traditional, Family, Roles, Change.

Giriş

İnsan tek başına yaşayan bir canlı değildir. Her zaman bir toplum içerisinde yaşamıştır. Toplum hayatından uzaklaşmış, tek başına yaşayan insanlar ise ancak romanlarda anlatılmaktadır (Günay, 1998: 18). Aile, insanlığın ilk sosyal kurumudur (Özdemir diğ., 2013: 29). Bu anlamda aile, ilk insanlardan beri var olan, en eski ve en temel birimdir (Canatan, 2018: 23). Aile, biyolojik ilişkiler sonucu neslin devamını sağlayan; toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı; karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlı olduğu; toplumda biriktirilmiş olan maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran; toplumsal ve hukuksal yönleri bulunan bir birimdir (Zeybekoğlu Dünder, 2012: 40). Toplumda meydana gelen değişim yapıları, yapılar kurumları, kurum içi ve kurumlar arası ilişkileri değiştirmektedir. Aile kavramının tanımı, yapısı, işlevleri de gerçekleşen toplumsal değişimle birlikte farklılaşmıştır. Bu yüzden ailenin, kesin ve evrensel bir tanımını yapmak zor olabilmektedir. Bunun yerine aileyi anlamının kolaylaşması açısından belli özelliklerinin açıklanması şeklindeki tanımlar ön plana çıkmıştır. Buna göre: Aile, insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal, vb. yönleri bulunan toplumsal birimdir (Aydın, 2013: 46).

Dünya hızla değişmektedir. Birçok alanda meydana gelen değişimler aileyi de etkilemektedir (Tekin, 2012: 116). Toplumsal düzen içerisinde 19. yüzyıldan itibaren aile yapısında dönüşümler yaşanmıştır. Dünyanın farklı coğrafyalarında olduğu gibi, Türkiye’de de önemli değişimler yaşanmıştır. Bu süreçte, Türkiye’de aile yapısının değişimini etkileyen nüfusun sayısal büyüklüğü, yerleşim yerlerine göre dağılımı, doğurganlık seviyesi, kadının toplumsal konumu, toplumun zihniyet yapısı önemli değişimlere uğrayarak aile yapısının dönüşmesine sebep olmuştur (Kara-Doğan, 2018: 50-51). Aile tarih içerisinde geniş aileden çekirdek aileye, tarımdan sanayiye, gelenekten moderne, kırsal olandan kente geçmiştir (Aytaç, 2007: 73). Özellikle köyden kente göçlerin yoğunlaşması aileyi oldukça etkilemiştir (Dikeçligil, 2014: 27).

Türk modernleşmesinin başlangıcından günümüze kadar ailede birçok değişiklik meydana gelmiştir (Torlak, 2012: 137). Türk aile yapısında modernleşme etkileri Osmanlı’nın son dönemlerine kadar götürülebilir ama çok yönlü değişiklikler Cumhuriyet’le birlikte gerçekleşmiştir. Özellikle medeni hukuk alanında yapılan değişimler kadının, erkeğin korumasına bağlı, toplum hayatının dışında tutulan, kapatılmış pozisyonunu tam tersine dönüştürmeye yönelik olmuştur. Bu anlamda aile içi ve dışı roller sistemini değiştirmek amaçlanmıştır. Bu çerçevede Türk Medeni Kanunu; kişilerin hak ve borçlarını, ailenin kuruluşunu, işleyişini ve sona ermesini, miras sorunlarını, mülkiyet ilişkilerini ve diğer hakları, kişilerin birbirleri ile olan ilişkilerini düzenleyen, büyük ölçüde aile yapısına dönük düzenlemeler ve kurallar bütünü olarak şekillenmiştir (Çelik, 2010: 30). Yasa ile aile mallarının yönetimi ve ölümden sonra mal

paylaşımında kadına erkekle eşit haklar tanımıştır. Erkeğin çok eşliliği yasaklanmıştır (Özkiraz, 2016: 252). Cumhuriyet dönemi, ailede karakteristik dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu aile, batılılaşmanın zorladığı kültürel dönüşümleri yaşamakta ve modernleşmenin etkisiyle şekillenmektedir (Doğan, 2009: 129).

Aile, geniş aile, geçiş ailesi ve modern aile olarak sınıflandırılabilir (Yılmazçoban, 2008: 153). Geleneksel Türk ailesi genellikle geniş ailedir. Geleneksel geniş aile; kentleşmenin yaygınlaşmadığı, kırsal yaşam tarzının hüküm sürdüğü ve özellikle sanayi öncesi toplumlara özgüdür. Kalabalık şekilde tüm aile bir arada yaşar. Evlilikler de genellikle aile çemberinde gerçekleşmektedir (Doğan, 2009: 4). Geleneksel geniş aile hem üretim hem tüketim birimidir. Bunun yanında üreme yoluyla neslin devamını sağlama, çocuğun toplumsallaşması, aile üyelerinin psikolojik tatmini, ekonomik birim olması, dini bilgi ve pratiklerin aktarımı, koruyuculuk ve boş zamanların değerlendirilmesi gibi çeşitli işlevleri vardır. Bu aile tipinde her şey ortaklaşa yapılıdır. Geleneksel aile içerisinde yaşa ve cinsiyete göre iş dağılımı yapılıdır. Buna bağlı olarak bütün üyelerin rolleri bellidir (Zeybekoğlu Dünder, 2012: 50). Üyeleri arasında farklı statü ve roller vardır (Türkdoğan, 2012: 290). Erkek kadından, yaşlı gençten, evli olan evli olmayandan, çocuğu olan çocuğu olmayandan üstün konumdadır (Eyce, 2014: 229). Geleneksel toplumlarda aile kurumu ayrıca; din, ekonomi, eğitim gibi diğer önemli sosyal kurumların bazı işlevlerini de üstlenmiş en temel sosyal birimdir. Ancak zamanla bu işlevlerinden bir kısmı kendisinden ayrılmıştır (Aydn, 2011: 5).

Türkiye’de 1950’li yıllarda başlayan sanayileşme sürecine paralel olarak kırsal kesimlerden kentlere göç başlamış, böylece kırsal nüfus kentlere taşınmıştır. Göç ile birlikte geniş aile yapısı, aile fertleri arasındaki sosyal ve ekonomik ilişkiler, kadın ve erkeğin aile içindeki rol ve fonksiyonu değişmeye ve yapısal olarak çekirdek aileye dönüşmeye başlamıştır. Göç edilen yerdeki kültür farklılığı, ilk göç eden kuşakla onların çocukları olan ikinci kuşak arasında kültür ve değer çatışmalarına sebep olmuş, bu durum aileye de yansımış ve aile içi çatışmalar yaşanmıştır. Ekonomik problemler ailede çalışan fert sayısının artmasına sebep olmuş ve aile artık dışarıya açık hale gelmiştir (Epik ve diğ., 2017: 35-58). Türkiye’de göç ve kentleşmenin etkisiyle 50’li yıllardan itibaren geniş ailenin çözülmesiyle çekirdek aile ortaya çıkmıştır. Çekirdek aile, anne-baba ve çocuklardan oluşan ailedir (Canatan, 2012: 153-154). Üretim biçimlerinin değişmesine bağlı olarak insanlar geleneksel yaşam biçimini terk etmek ve çağa ayak uydurmak durumunda oldukları için aile de çağa uygun hale gelmeye başlamıştır. Geleneksel ailenin fonksiyonlarından olan üretim ve tüketimin kaynağı olması işlevi modernleşmeyle birlikte sadece tüketimi bünyesinde bırakarak aileyi terk etmiştir. Çocuğun toplumsallaşması kreş ve anaokullarına, eğitimi örgün eğitim kurumlarına, dini bilgi ve pratiklerin aktarımı örgün (okullar) ve yaygın (camiler) eğitim kurumlarına, meslek eğitimi, mesleki eğitim kurumlarına devredilmiştir.

Kadınların işgücü piyasasına katılımlarının artması, evin düzenini, aile bireylerinin mutluluğunu sağlayan kişi şeklinde nitelendirilen kadını ve dolaylı olarak aileyi etkilemiştir. Ekonomik zorunluluklardan dolayı aile bütçesine katkı sağlayabilmek, yaşam standartlarını yükseltmek, toplumda prestij kazanmak, ekonomik özgürlüğüne kavuşmak gibi bir dizi psikolojik, sosyolojik, ekonomik sebepten dolayı çalışma yaşamında yerini alan kadın, kimi zaman eşlik ve annelik rollerini ikinci plana atmak zorunda kalmış ancak çoğunlukla hem iş hem de ev rollerini birlikte yürüterek maddi ve manevi bir yükün altına girmiştir. Geleneksel rolde eşine, çocuklarına ya da yaşlılara bakım hizmeti veren kadının, ev dışında çalışmaya başlamasıyla birlikte kadının bakım sağlayıcı rolünü kreş, bakımevi, huzurevi gibi başka kurumlar üstlenmeye başlamıştır. Çalışan kadın, kariyerini ön planda tutarak ya çocuk sahibi olmayı ötelemiş ya da daha az çocuk sahibi olmayı tercih etmiştir (Epik ve diğ., 2017: 35-58). Kadının iş yaşamına daha fazla katılması sonucunda hem iş yaşamında hem de ailede giderek egemenliğini kaybeden erkek, bu değişime ayak uydurma konusunda zorluklar yaşayabilmektedir. Bir taraftan geleneksel olarak kendisine atfedilen değer ve rolleri sergilemeye çabalarken; öte yandan toplumsal dönüşümle gelen ve geleneksel erkeklik tanımlarına uymayan ev işleri, çocuk bakımı gibi sorumlulukları yerine getirmesi ve empati, hoşgörü gibi değerleri sergilemesi beklenmektedir. Buna bağlı olarak erkek kimliğini üzerinde taşıyan öznenin kimliği ve benliği arasındaki gerilim daha da belirgin bir biçimde yansımaktadır. Böylece, sözü edilen gerilim günlük yaşamda, oldukça sorunlu ve bunalımlı erkeklik biçimlerinin görülmesinin de gerekçesi haline gelebilmektedir (Bayer, 2013: 102-126). Geleneksel aile yapısı içinde evin hâkimi babadır (Kasapoğlu, 2012: 147). Geleneksel babalık rolünde baba, evin geçimini ve güvenliğini sağlayan, ailenin disiplininden

sorumlu kişidir. Ailelerini ekonomik olarak destekledikleri için sorumluluklarını yerine getirdikleri düşünülürken, değişen baba rolünde sadece çocuğunun ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak ve onu disipline etmek olarak algılamayan, aynı zamanda çocuğuyla yakından ilgilenmek, onun bakımına katılmak olarak değişmiştir.

İş ve yaşam taleplerinin çatışması, genellikle aileler üzerinde büyük stres kaynağı olarak algılanabilmektedir. Bu anlamda, iş ve aile yaşamı arasında açık bir etkileşimin varlığına da işaret edilebilmektedir. Kadınlar için sadece ev içi rolün, erkekler için de para getiren erkek rolünün uygun olduğu görüşü, “tek rol ideolojisi” ile açıklanmaktadır. Ancak, kadının çalışma yaşamına etkin biçimde katıldığı modern endüstri toplumlarında, kadınlar için “ikili rol ideolojisi” yaygınlaşmıştır (Bayer, 2013: 102-126).

Çalışma açısından ele alınması gereken bir diğer kavram ise tranzisyonel kavramıdır. Sözlük anlamına bakıldığında, biçimden biçime giren, değişken anlamına gelmektedir. Sosyolojide ise tranzisyonel toplum, geçiş toplumu olarak ifade edilmektedir. Tranzisyonel toplum; ülkemiz gibi geleneksellikten modernliğe yönelmiş ancak ne tam anlamıyla geleneksellikten kopabilmiş ne de tam anlamıyla modernleşebilmiş toplumlara verilen addır. Yani birinden ötekine hızlı bir geçiş süreci yaşamakla birlikte bunu tamamlayamamış olan toplumlar tranzisyonel toplumdur (Günay, 1998: 406). Modernliğin akıntısına kapılan ve geleneksel yönleri çözülmeye yön tutan geçiş toplumu araftadır. Bir yandan modernleşmenin getirilerini içsel hale getirirken, diğer yandan modernlikle beraber gelen dönüşümlere uyum sağlamak durumundadır (Altun, 2011: 153). Geleneksel kodlarını bırakamayan ancak modern olanı da tam olarak kabullenemeyen aileler ortaya çıkmış ve bu durum aile düzenini doğrudan etkilemiştir. Geçiş ailesi, toprağa bağlı üretimden endüstrileşmiş bir üretime doğru hızlı bir geçişin olduğu, toplumsal yapının, hayat tarzının hızla değiştiği toplumlarda oluşan bir aile tipidir (Yılmazçoban, 2008: 42).

Hızlı yaşanan şehirleşmeden dolayı büyük aile ve küçük aile arasında oluşan aile, geçiş ailesidir (Yılmazçoban, 2008: 156). Geleneksel toplumda daha önce bahsedildiği gibi baba baskın rolde ve gerek korkudan gerek saygıdan evde babanın lafinin üzerine laf söylenemez. Ancak modern topluma geçişle birlikte aile içerisinde anne de etkin hale gelmiş ve görünür olmaya başlamıştır. Bu durumda erkek ebeveynin bazen geleneksel tavırlar sergilediği bazen de modern kodlara uyum sağladığı görülebilmektedir. Aslında bir bocalama söz konusudur. Çalışma açısından orta kuşak, geçiş dönemi ailesinin yani tranzisyonel aileyi temsil etmektedir. Özellikle erkek ev işlerinde ailesinin yanında eşine yardım etmeyip geleneksel bir tavır sergilerken, tek kaldıkları zamanlar eşine yardım etmesi aile içi gerilimin sebebi olabilmektedir. Bu durum tranzisyonel aileye örnek gösterilebilir. Başka bir örnek verecek olursak, eşinin habersiz alışveriş yapmasına izin vermeyen erkek, geceleri bebek bakımında eşine yardım etmektedir. Görüldüğü gibi erkek bocalamaktadır ve tam olarak nereye uyum sağlayacağına karar verememiştir. Yaşanan bu ve benzeri durumlar eşler arasındaki anlaşmazlıkların zeminini oluşturmaktadır.

Diğer yandan kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması da değişimi hızlandırmıştır (Gürcan, 2012: 140). Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı ve kökten değişimler sonucu internet teknolojileri bireylerin günlük yaşantılarının bir katmanı haline gelmiştir. Bu değişimler olumlu olduğu kadar olumsuz yönden de bireylerin özellikle aile içi iletişimini, aile içi rollerini etkilemektedir. Bu etkilenmeler sonucu dijital ebeveynlik, dijital çocuk gibi kavramlar tanımlanmıştır (Yurdakul ve diğ., 2013: 883-896). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin günlük hayata ve hayatın her alanına girmesi ile birlikte dijital bir dünya oluşmaya başlamıştır. Bu dijital dünya içerisinde bireyler, her türden bilgiye ulaşabilmekte, bu bilgileri kullanıp paylaşabilmekte ve yeni bilgiler üretebilmektedirler. İnternet teknolojileri sadece ebeveynlere yönelik ortamlar değildir. Aynı zamanda çocukların da kullandıkları ortamlardır (Bayzan, 2019: 883-886). İnternet’in çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri konusunda bilinçli olmak gerekmektedir. Dijital çağın getirdiği olanaklarla birlikte ebeveynlerin rolleri burada da değişmektedir. Bu değişime bağlı olarak dijital ebeveynlik ortaya çıkmaktadır. Görüşmecilerimiz arasında bu konuda dikkatli olan bazı ebeveynler vardır.

* Kadınlar için sadece domestik (geleneksel) anne ve eş rolünün ve erkekler için de gelir getiren birey rolünün uygun olduğu görüşü.

** Kadının çalışma yaşamına etkin biçimde katıldığı modern endüstri toplumlarında kadınların üstlendikleri rollerin uygun olduğu görüşü. Halemitoğlu, 2005: 66-67.

Bu anlamda orta kuşak olan Davut Bey çocuklarının çok fazla bilgisayarla vakit geçirdiklerini, uyku düzenlerinin bozulduğunu fark edip artık bunu yasakladıklarından bahsetmiştir.

Çalışmada modernleşme sürecinde yaşanan değişimin aileye, aile içi rollere yansması ele alınmıştır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk olarak modernleşme süreciyle birlikte kadının toplumda görünür hale gelmesiyle kadın ve erkek rollerinin değişimi ve bu değişimin aile içerisindeki rollere etkisi anlatılmaya çalışıldı. Gözlemlenen rol değişimleri kısmında, derinlemesine mülakat ve katılımlı gözlem tekniği kullanıldı. Böylece hem gözlem hem de görüşme yapıldı. Görüşmeye başlamadan önce kişilere araştırmanın konusu, amacı ve kendileriyle görüşüldüğünde çalışmaya olan katkıları anlatıldı. Ayrıca çalışmanın etik olması açısından isimlerinin kullanılmayacağı ve kod isimler kullanılacağı kendilerine belirtildi. Böylece katılımcıların da kendilerini daha rahat ifade ettikleri gözlemlenmiştir.

Çalışma Bursa ve Karaman'da gerçekleştirildi. Bursa'nın batıda olması sebebiyle kırsaldan daha modern olduğu düşünüldüğü için bu iki il seçildi. Mülakat ve gözlemlerden oluşan bu çalışmada toplam 39 kişi ile görüşme yapıldı. Görüşmeciler dönemlerini yani kuşaklarını temsil edecek kişilerden seçildi. 25 kişi ile Karaman'da, 14 kişi ile Bursa'da görüşüldü. Görüşmecilerden geleneksel dönemi (yaşlı kuşak) temsilen 12 kişiyle, geçiş dönemini (orta kuşak) temsilen 18 kişi ile ve modern dönemi (genç kuşak) temsilen 9 kişi ile görüşme yapıldı. Görüşmecilerin 15'i erkek, 24'ü kadındır. Bu araştırma, modernleşmeyle birlikte ailede değişen rolleri, bu rol değişimlerinin eğitim seviyesi ve yaşanan bölgeye göre farklılıklarını ele almaktadır.

1. Gözlemlenen Rol Değişimleri

Çalışmanın bu kısmı görüşmeler, gözlemler ve bunların sosyolojik analizinden oluşmaktadır. Burada bazı detaylar verilecek ve rol değişimlerinin analizine girilecektir.

Çalışma alanımızı oluşturan Bursa ve Karaman illeri arasında dramatik bir ayrım olmasa da bazı farklılıkların bulunduğu gözlemlenmiştir. Gelenekselliğin Karaman'da ağır bastığı, Bursa'nın ise daha modern görünüm taşıdığı söylenebilir. Bu duruma iki ilin coğrafyalarının büyük etkisinin olduğu düşünülebilir. Bursa daha Batı'da bir ildir. Karaman ise kırsal özellikleri son derece baskın bir şehirdir. Kırsal kesimin daha geç modernleşmesine paralel olarak değişim çok daha geç olabilmektedir. Biz bu çalışmamızda Karaman'ın Bursa'yı bir kuşak geriden takip ettiğini tespit ettik. Bursa'daki orta kuşak ile Karaman'daki modern kuşağın tavır, yönelim ve düşüncelerinin aşağı yukarı aynı olduğu hem yapılan görüşmelerde hem de gözlemlerde ortaya çıkmaktadır.

Bölgeler arasındaki farka bir örnek verecek olursak; Bursa orta kuşak kadınlarının dışarı çıkmak için eşinden izin almak yerine sadece haber verirken, Karaman'da ise bu söylemi modern kuşak kadınları söylemektedir ve bu anlamda Karaman'da orta kuşağın çoğunluğu izin almayı tercih etmektedir.

Ayrıca kuşaklar arası kesin bir ayrım yoktur. Aynı kuşak içerisinde farklı cevaplar alındığı gibi farklı kuşaklar arasında aynı cevabın alındığı kişiler de olmuştur. Burada genel bir kaniye varırken çoğunluğun verdiği cevaplara ve yapılan gözlemlere dayandık.

Kuşaklar arası kesin bir ayrımın olmadığına bir örnek olarak şu ifade edilebilir: Eşler arasında geleneksel kuşaktaki gibi erkeğin kadına ceza uygulaması ve kadının çoğunlukla bu muameleye sessiz kalması yerine Bursa'daki orta kuşak kadınların da Karaman'daki modern kuşak kadınların da tavır yaptıkları gözlemlenmiştir. Geleneksel kuşakta kadını baskı altına almak hatta şiddet uygulamak gibi bazı ceza yöntemleri görülürken, orta kuşakta bunlar çözülmüş, modern kuşakta ise bunların neredeyse görülmediği söylenebilir. Geleneksel kuşakta erkeklerin azarlama, hatta şiddete varan müdahalelerinin olduğu orta kuşakta ise şiddetin hemen hemen bittiği baskı ve azarlama yönteminin görüldüğü, modern kuşakta ise baskı ve azar yönteminin de azaldığı kadınların küsmeye tavrına girdikleri gözlemlenmiştir. Eşlerin bu cezası karşısında kadınların tavırlarında değişiklik olmamıştır. Kadınların uygulamış oldukları bu tavır ise içine kapanma, konuşmama, konuşurken ses tonunu sertleştirme şekillerinde olabilmektedir. Yani Bursa'daki orta kuşak kadınlar ile Karaman'daki modern kuşağın davranışlarının bu açıdan benzer olduğu ifade edilebilir.

Erkeklerde ise ev işlerine yardım konusunda Bursa'daki ve Karaman'daki cevaplarda bazı farklılıklar olmasına rağmen buradaki dikkati çeken husus hem Bursa orta kuşak erkeğinin hem Karaman modern kuşak erkeğinin otoritelerine zarar geldiğini düşünerek aslında bu işleri yaparken çok memnun olmadıkları ve eşleri çalıştığı için mecburen yaptıkları gözlemlenmiştir. Çünkü aileye maddi olarak katkısı olduğu için eşlerinin çalışmasına karşı çıkmadıklarını, yardımcı olmak zorunda hissettiklerini söylemişlerdir. Ancak orta kuşak ve modern kuşaktan bazı erkeklerin, empati kurmaya başladıkları ve eşlerine yardım etmeleri gerektiği düşüncesinde oldukları görülebilmektedir. Karaman'dan orta kuşak Davut Bey; "Evde daha çok eşim vakit geçirdiği için alınacak olan şeye veya yapılacak olan yeniliğe mutlaka eşimin karar vermesine özen gösteririm." demiştir. Bu cevap yukarıda bahsedilen empati kurmaya başlanması konusuna örnek gösterilebilir. Ayrıca Davut Bey'in eğitim seviyesinin yüksek lisans olmasının da etkili olduğu gözlemlenmiştir.

Rol değişiminin görüldüğü alanlar otoritedeki rol değişimi, eğitim, çalışma hayatı ve sosyal görünürlük, bebek bakımı ve ev işlerindeki rol değişimleri, eş seçimi, evle ilgili kararlar ve düşüncenin aktarılmasındaki rol değişimleri gibi başlıklar altında tasnif edilecek.

1.1. Otoritedeki Rol Değişimleri

Modernleşme süreciyle birlikte karşı karşıya kalınan değişimin başında otorite anlayışı veya otoriteye yüklenen anlam gelmektedir. Daha sonra ise otoriteyi yüklenicilerde bir değişim yaşanmıştır. Geleneksel ailede erkeğin mutlak otorite şeklinde görüldüğü, baba veya koca figürü olarak bu otoriter özelliğini baskın olarak hissettirdiği söylenebilir. Görüşmelerde geleneksel ve orta kuşaktaki bireylerin, özellikle kadınların yanlarında eşleri olduğunda rahat cevap veremedikleri, kendileriyle baş başa yapılan görüşmelerde daha rahat olduğunun gözlemlenmiş olması bunu hissettirmektedir. Günümüzde ise baba veya koca olarak erkeğin otoritesinin çok baskın olmadığı, zamanla aşındığı, hatta bazı durumlarda "otoriter anne" olarak rol değişimine uğradığı görülmüştür. Biraz daha ileri giderek otorite rolü bazı ailelerde çocukların eline geçmiş ve ailede çocuk her istediğini yaptırır pozisyona gelmiştir. Bu durum ailelerin çocuk merkezli olmaya başladığı izlenimini vermektedir.

Geleneksel dönemde öne çıkmayan kadınların modernleşmeyle birlikte eğitim ve çalışma hayatına girmesi kadın ve erkek rollerinin değişmesine etki etmiştir. Kadınlar bu değişimi pozitif olarak karşılıyor ve daha hızlı değişiyor. Çünkü kadınlar özgürlük ve kariyer gibi birçok hak elde edebiliyorlar. Bu durumda erkeğin otoritesi zayıflıyor. Bu anlamda bazı erkeklerin otoritelerini kaybetmek istemedikleri için değişimi kolay kabullenemediği söylenebilir. Bu rol değişimlerinde bireylerin eğitim durumları, yaşları ve yaşadıkları şehir önemli derecede etkilidir. Sosyolojinin öncülerinden kabul edilen İbn Haldun'un da dediği gibi coğrafya kaderdir. İnsanın yaşadığı bölge davranışlarını, düşüncelerini doğrudan etkileyebilmektedir. Dolayısıyla rollerin değişiminde de kırsal kesimdeki erkeklerin değişiminin daha geç olacağı açıktır.

Babanın yemeğe beklenmesi geleneksel kuşak için bir otorite göstergesidir. Babayı beklemek saygı olarak görülürmüş ancak bunun zaman zaman korkuya dayalı bir saygı olduğu gözlemlenmiştir. Karaman'dan Nazlı Hanım; "Baba gelecek diye herkes ayağının üstünde dururdu. Babasından, anasından korkardı millet. Şimdi korkan mı var?" demiştir. Saygıyla kurulan otoritenin yanında bazı ailelerde de korkuyla kurulan bir otorite söz konusudur.

Yapılan bazı görüşmelerde erkeğin yemeğe beklenmediği durumlarda sert bir şekilde tepki gösterdiği, hatta yemek beğenmeyen erkeğin sofrayı dağıttığı anlatılmıştır. Çoğunlukla baba olmadan yemeğe başlanmamıştır. Geleneksel kuşak çoğunlukla kalabalık ailelerden oluştuğu için yemekler hep birlikte yenir, sofrada herkes birleşmiş. Babanın yemeğe beklenmesi konusunda modernleşmeyle birlikte beklenmediği durumlarda ne orta kuşakta ne de genç kuşakta, geleneksel kuşaktaki gibi sert tepkiler gösterilmemiştir.

Geleneksel ailelerde eve alınacak eşyalarda ya da verilecek kararlarda kadının görüşü alınmaz ve önemsenmezdi. Erkek ihtiyaç olarak gördüğü şeyi eşine sormadan alır, kararları da eşine sormadan kendisi verirdi. Karaman'dan Nazlı Hanım; "Başlarda adam bana danışmazdı sonradan danışmaya başladı ama kucağımda altı tane çocuk vardı zaten ben de ne istersen onu yap derdim adama." demiştir. Burada kadının

çocuk sahibi olmasıyla söz hakkı elde ettiği görülmektedir. Bu durum çocuğun cinsiyetine göre de değişebilmektedir. Erkek çocuğu olan kadının daha çabuk söz sahibi olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca kadınların da erkeği tek otorite kabul ettikleri ve istediğini yapsın düşüncesinde oldukları gözlemlenmektedir.

Ancak geçiş dönemiyle birlikte eşler beraber karar vermeye başlamıştır. Geleneksel kuşaktaki kadınların söz hakkı yokken orta kuşakta öncelik benim kararım diyen kadınlar da olmuştur. Bu da erkeğin otoritesinin etkilendiğini ve kadının rolünün güçlendiğini, rollerin değiştiğini göstermektedir. Karaman'dan orta kuşak Ufuk Bey; "Ortak karar verilir ama son karar merci benimdir." şeklinde cevap vermiştir. Burada değişime uymakla birlikte yine otoritesini bırakmak istemeyen bir erkek modeli ortaya çıkmaktadır. Orta kuşak erkeklerin çoğunlukla davranışlarının bu şekilde olduğu gözlemlenmiştir. Modern kuşaktan Hacer Hanım; "Mutfak eşyalarını ben kendim alıyorum hatta eşime sorulmaz da diyebilirim." demiştir. Cevaplardan da görüldüğü gibi zaman içerisinde erkek otoritesinin aşındığı ve geçiş dönemi olan orta kuşakta hala bu otorite korunmaya çalışılsa da modern kuşakta kadının otoritesinin daha ağır bastığı görülebilmektedir.

Otoritenin bir diğer göstergelerinden olan çocuklara ceza verme konusunda ise geleneksel dönemde çocuklara cezayı kim görürse o verir. Cezadan kastedilen genellikle dayak atmak şeklindedir. Orta kuşakta ise ceza, yasak koymak olarak şekil değiştirmiştir. Karaman'dan orta kuşak Davut Bey; "Ceza olarak biz çocuklarımızın bilgisayarını kaldırdık, tabi bunu yine eşimle ortak fikir edinerek yaptık." demiştir. Sadece babanın ceza verdiği bir şekilden, anne-babanın ortak karar verdiği bir şekle dönüşmüştür.

Eşler arasında geleneksel dönemde bazı kadınlar eşlerinden dayak yediğini söylerken bazılarının da bu durumu söylemekten çekindikleri gözlemlenmiştir. Karaman'dan geleneksel kuşak Ayşe Hanım; "Aile içerisinde ceza yöntemi uygulanır mıydı?" sorusuna; "Dayağını yemedim ama bağırırdı. Belki çok öfkelenirse bilmiyorum." şeklinde çekinerek cevap vermiştir. Karaman'dan geleneksel kuşak Şerife Hanım aynı soruya; "Cezayı ben yerdim çocuklar duymazdı. Bir şey yapılmadığında yerdim." cevabını vermiştir. Görüldüğü gibi geleneksel dönem erkek otorite baskındır. Eşler arası ceza yönteminde de baskın rolünü uygulamakta, eşini cezalandırabilmektedir. Kadın ise erkeğin ceza yöntemine sessiz kalmaktadır.

Geçiş dönemi olan orta kuşakta kadınlar ve erkekler ceza yöntemi uygulanmadığını söylemişlerdir fakat orta kuşak kadınların, bu soru sorulduğunda yüz ifadelerinin değiştiği gözlemlenmiştir. Ceza yöntemi ile geleneksel kuşak ceza yöntemini anladıkları açıktır. Ancak modern dönem eşler arası ceza yöntemi uygulanmamakta, şiddetten bahsedilmemekte, ceza olarak eşlerden bazıları birbirlerine tavır yaptıklarını söylemişlerdir.

Görüldüğü gibi modernleşmeyle birlikte ailedeki roller değişmiş, baba(erkek) otoritesi zayıflarken anne(kadın) otoritesi güçlenmiştir. Sesi çıkmayan, konuşma hakkı olmayan kadın, artık aile içerisinde söz söyleme hakkı elde etmiştir. Bu da rollerin değişmesine sebep olmuştur. Öncesinde tüm kararlar babadan çıkarken artık çoğunlukla ortaklaşa kararlar verilmeye başlanmış hatta bazı ailelerde kadının öncelikli söz sahibi olduğu gözlemlenmiştir.

1.2. Eğitimdeki Rol Değişimleri

Görüşmecilerin eğitim konusundaki davranışları bizim genel çerçevemize uygun cereyan etmektedir. Eski kuşağın eğitim alamadığı, orta kuşağın ise eğitim alanında kısıtlamalarla karşılaştığı, modern kuşağın ise eğitimde sınır tanımadan, eğitimin her dalında yer almaya çalıştığı görülmektedir. Burada yine üç kuşaktan bazı görüşler ve değişim süreci aktarılmaya çalışılacaktır.

Geleneksel ailede okulda eğitime fazla önem verilmediği görülmektedir. Çoğunlukla kırsal kesimde yaşayan bu kişiler sadece kendi işleri ile meşgul olmuşlardır. Çocuklarını sadece ilkokula gönderen aileler sürekli çalıştıkları için çocukların derslerine vakit ayıramadıklarını ve onlarla ilgilenemediklerini söylemişlerdir. Çünkü işgücüne ihtiyaç vardır ve çocuk demek işgücü demektir. Çocuklar ilkokul bittikten sonra işlerden sorumlu olmaya başlarlar.

Karaman'dan Ali Bey "Çocuklar okula gittiklerinde dersleriyle ilgilenir miydiniz?" sorusuna; "Kendimiz çalışıyorduk vaktimiz olmuyordu." cevabını vermiştir.

Karaman'dan Mehtap Hanım aynı soruyu; "İlgilenmezdik. Çocuk kendi hazırlanır, gider gelirdi. Biz yazıda¹ olurduk zaten evde olmazdık. Ekin sulanırdı, pancara giderdik." şeklinde yanıtlamıştır. Görüldüğü gibi kendi işleriyle meşgul olan aileler çocuğun eğitimiyle özel olarak ilgilenmemiştir. Çocukla ilgilenmek diye bir şey çoğunlukla yoktur. Çocuğun eğitimi ailede görerek olur. Pancarı sulamay, ekini kaldırmayı öğrenmesi eğitimidir.

Karaman'dan Mehtap Hanım "İlkokuldan sonra okula devam etmek istediniz mi?" sorusuna; "O zamanlarda adet değildi. Gitmek istemedik. Ben de kızlarımı okutmadım. Pancar çapalayacak, çocuk bakacak diye okutmadık. Çocuk okula gitmiş, okumuş hiç kıymeti yoktu." demiştir. Burada da görüldüğü gibi çocuğun eğitimi iş gücü öğrenmekti. Hatta kız çocukları kardeşine bakmakla sorumluydu. Erken evlendikleri için çocuk bakımını öğreniyorlardı.

Ayrıca çocuğun ilk eğitmeni olan annelerin, kadınların, okula gönderilmedikleri ve okuma yazma bilmedikleri için çocuklarına yardımcı olamadıkları da görülmüştür. Bursa'dan Meral Hanım "Çocuklar okula gittiklerinde dersleriyle ilgilenir miydiniz?" sorusuna; "Ben zaten okuma yazma bilmiyorum kardeşlerime bakacağım diye okudum, o yüzden destek olamadım." derken; yine Bursa'dan Ahmet Bey "Kız çocuklarınıza veya eşinize eğitim konusunda yardımcı oldunuz mu?" sorusuna; "Eskiden okumak diye bir şey yoktu kızlar için." şeklinde cevap vermiştir.

Erkekler ise eğitimden ziyade kendilerine sanat edinmişlerdir. Bazı aileler erkek çocuğuna eğitim için destek olurken kız çocuğunun eğitim almasına yaklaşılmamıştır. Karaman'dan Mehtap Hanım o zamanlar kızlar için okumak olmadığını ama abisinin sınavlara gönderildiğini kazanamayınca da sanata verildiğini kendilerinin yani kızların okutulmak istenmediğini söylerken okusaydık iyi olurdu şeklinde üzüntüsünü de dile getirmekte ve bu durum erkeklerin kızlardan öncelikli olduğuna işaret etmektedir.

Geçiş dönemi olan orta kuşakta ise anneler özellikle ilkokulda çocuklarının eğitimiyle ilgilenmişler, ilkokul sonrası dönemlerde ise çoğunlukla bilmediğim için ilgilenemedim şeklinde yanıtlar vermişlerdir. Orta kuşak anneler, babalara göre çocukların eğitimiyle daha fazla ilgilenmişlerdir. Orta kuşak çoğunlukla ilkokul mezunlarından oluşmaktadır. Geleneksel kuşağın kız kısmı okumaz anlayışı bu kuşakta da görülmüştür.

Geleneksel kuşakta hiç eğitim almayanlar varken orta kuşak çoğunlukla ilkokul eğitimini almış kişilerden oluşmaktadır. Çoğunlukla ilkokul mezunu olan Karaman'daki orta kuşak babalar çalıştıkları için çocukların dersleriyle ilgilenemediklerini söylerken aslında çalışmanın engel olmadığı bunun bahane olduğunu da ifade etmişlerdir. Bu konuda geleneksel kuşak erkeği ile orta kuşak erkeği arasında bir değişim olmadığı rollerini devam ettirdikleri görülebilmektedir.

Karaman'dan Yusuf Bey "Çocuklarınızı okula gittiklerinde dersleriyle ilgilenir miydiniz?" sorusuna; "İlgilenmedik, yalan söylemeyelim. Çünkü çalışıyorduk ama istesek ilgilenebilirdik aslında." şeklinde orta kuşak olmasına rağmen geleneksel tavırla cevaplamıştır. Aslında ilgilenebileceklerinin farkındadırlar ama kadının rolü çocukla ilgilenmek olarak görüldüğünden, erkek geleneksel kalarak bu rolü üstlenmek istememiş denilebilir.

İlgilenmeyip geleneksel rolünü bırakmamakla beraber, modern kuşağa yakın cevap verenler de bulunmaktadır. Bursa'dan Hasan Bey ise "Çocuklar okula gittiklerinde dersleriyle ilgilenir miydiniz?" sorusuna; "Evet ilgilenirdim, çalışmak ilgilenmeye engel değil." şeklinde yanıt vermiştir. Burada da hem yaşanan bölge hem eğitim durumunun farklı olmasının insanların düşünce ve davranışlarına yansımaları ve verilen cevapların farklılığına etkisi görülmektedir.

Geçiş döneminde geleneksel döneme göre eğitim durumları daha dağınık seyretmiş ve buradaki kadının eğitim alması konusunda ilkokul mezunu erkeklerle, üniversite mezunu erkeklerin cevapları da farklılık göstermiştir.

¹ Karamandaki halk dilinde yazıda olmak tarlada olmak anlamında kullanılmaktadır.

Bursa'dan ilkököl mezunu olan Volkan Bey "Kızınıza veya eşinize eğitim konusunda yardımcı oluyor musunuz?" sorusuna; "Kızımın eğitimini elbette destekliyorum. Ancak eşimin eğitim konusunda benden üstün olmasını istemem benden akıllı olmasını." demiştir. Orta kuşaktan bazı erkeklerin hanımlarının eğitim almalarını, onların kendilerinden üstün olacakları; otoritelerinin sarsılacağı korkusuyla istemedikleri görülmektedir. Rol değişiminin olmasından dolayı bunu istemediklerine de örnektir. Çünkü kadının özgür tavırlar sergilemesi, erkeğin geleneksel rolüyle çelişmektedir.

Karaman'dan üniversite mezunu olan Ufuk Bey "Eşinize eğitim konusunda yardımcı olur musunuz?" sorusuna; "Evet, her zaman yardımcı oluyorum, destekliyorum. Hatta eşime istersen okuyabilirsin diye de söylemişimdir." şeklinde cevap vermiştir. Yine az önce gördüğümüz gibi eğitim seviyelerine göre cevaplar farklılık gösteriyor. Ancak burada şunu da belirtmek isteriz ki her kuşaktan ve her eğitim seviyesinden kadınlar eğitim alınması gerektiğini söylerken çoğunlukla erkeklerin eğitim seviyelerine göre cevapları değişmektedir.

Genç kuşağın ise eğitimde herhangi bir sınır tanımadan, eğitimin her dalında yer aldığını ve ciddi anlamda modern eğitime doğru yöneldikleri ve uzmanlaşmayı önemsedikleri görülmektedir.

Modern kuşaktan bireyler "Çocuğunuz okula gittiğinde dersleriyle ilgilenir misiniz?" sorusuna; "Tabi ki ilgilenirim." şeklinde kesin cevaplar vermişlerdir ve çocuklarının eğitimine önem verdikleri cevaplarından da yapılan gözlemlerden de anlaşılmaktadır. Modern kuşak çoğunlukla çalışan ebeveynlerden oluşmasına rağmen diğer iki kuşakta olduğu gibi çalışmayı, çocuklarla ilgilenmeye engel olarak sunmamışlardır. Aksine çocuklarıyla daha fazla ilgili oldukları ve daha fazla vakit ayırmaya çalıştıkları söylenebilir. Özellikle modern annelerin, bu konuda daha ilgili oldukları gözlemlenmiştir.

Artık genç kuşakta kadının eğitim almaması gibi bir durum nadir görülmekte ve kadının eğitimsiz olması yadırganmaktadır. Çünkü modern kuşak çoğunlukla eğitim almış kadınlardan oluşmaktadır. Bu sadece görüşmecilerden elde edilen bir sonuç değil, Bursa'da yapılan gözlemlere de dayanmaktadır. Bursa'da eğitimini alıp, çalışmayan modern kuşak neredeyse yoktu. Ancak Karaman kırsal kesim olmasından dolayı modern kuşakta olup eğitimini aldığı halde çalışmayı tercih etmeyen kadınlar olduğu da gözlemlenmiştir. Bu durum özellikle geleneksel ailelerden gelenler ve eşinin maddi imkânı iyi olanlar da görülmektedir. Karaman'dan Filiz Hanım "Şu an çalışmak ister miydin?" sorusuna; "Şu an istemem çünkü istediğim ihtiyaçları karşılayabiliyorum." şeklinde cevap vermiştir. Eşinin kendisine destek olmasını yeterli görmekte ve ev işleriyle çalışma hayatının zor olabileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla her kuşakta olduğu gibi modern kuşakta da farklı düşünceler olabilmektedir.

Ailedeki rollerin değişiminde, eğitim seviyesi düşük olan kişilerde roller değişiminin çok yavaş olduğu ancak kadın ve erkeğin yüksek tahsilli olması durumunda rollerdeki değişimin daha hızlı olduğu görülmektedir. Geleneksel kuşakta eğitim anlayışı; okula gitmek değil, iş gücü öğrenmek şeklindeyken zaman içerisinde bu anlayıştan, okulda eğitim almanın önemine geçilmiştir. Kadının eğitimdeki rolü hızla gelişmiştir. Sadece ev işleriyle ilgilenen kadın, modernleşmeyle birlikte aktif olarak eğitimin her alanında görülmüştür. Orta kuşak erkekler, ilk dönemlerde eşinin eğitim almasını istemezken, bu konuda sert tavırlarda bulunurken zamanla eğitim alabileceği anlayışına doğru geçmiş ve kız çocuklarının eğitimine de destek olmaya başlamışlar.

1.3. Çalışma Hayatı ve Sosyal Görünürlükteki Rol Değişimleri

Sanayi devrimi ile birlikte kırsal kesimdeki insanlar kente göç etmeye başlamış ve dolayısıyla insanlardaki çalışma algısı değişmiştir. Buna bağlı olarak kadın ve erkeğin çalışma hayatı ve sosyal görünürlükteki rolleri de etkilenmiştir. Kadın, değişimleri olumlu bir şekilde karşılarken, kadınların hızlı bir şekilde çalışma hayatına katılmasından ve sosyal görünürlüğünün artmasından dolayı otoritesine zarar geldiğini düşünen erkek zaman zaman bocalamıştır. Bu konuda da görüşmecilerin cevaplarında; eğitim durumu, yaşanan sosyal kesim, yaşadıkları dönemlerin etkisiyle aralarında önemli farklılıklar gözlemlenmektedir.

Geleneksel kuşak için çalışmak, kendi işini yapmak yani kendi mallarıyla meşgul olmaktır. Kendi tarlaları ve hayvanları ile ilgilenmektir. Başkası adına çalışmak ve başkasının işini yapmak başkaları için üretimde bulunmak yoğun olarak modern zamanlarda ortaya çıkmıştır. Eğitimdeki rol değişimlerinde de bahsedildiği üzere aile, aile üyelerinin maişetini sağlamak yani aile ekonomisini düzenlemek görevini üzerinde taşır. Bu aile düzeninde, aile dışında ekonomik kurumlar ve eğitim kurumu yoktur. İnsanlar okulda eğitim almazlar. Eğitim, hayatta kalmanın bilgisiyle ilgilidir. Yani yağmurun ne zaman yağacağını, keçinin ne zaman doğuracağını bilmek bir eğitimidir. Bunların eğitimi ailede verilmektedir. Geleneksel kuşaktaki kadınların çalışmaya bakışı; kendi evinde ev işleriyle uğraşmak, pancara gitmek, çapa yapmak şeklindedir.

Bursa'dan geleneksel kuşak Meral Hanım; "Gençken çalışmak istediniz mi?" sorusuna; "Zaten biz köyde tezek topluyorduk. Köy işleriyle uğraşıyorduk." şeklinde cevap vermiştir.

Karaman'dan geleneksel kuşak Nazlı Hanım; "Başkasının işinde değil, kendi işimizde çalışırdık. Ekin ekerdik, harman dererdik, çocuklara ekmek ederdik. Köyde kadın başka yerde çalışmazdı. Kendi işimizi ancak yapardık." demiştir.

Karaman'dan geleneksel kuşak Ayşe Hanım; "O zamanlar iş yoktu, kendi işimizde çalışırdık. Kış bitti mi herkes çalışmaya çıkardı. Bir ay, iki ay ekin eker, sap çekerdik. Bir de koyun, kuzu vardı. Ekinlerin arasından ot yolar gelirdik. Onlara bakardık. On beş, otuz kadar mal vardı onlarla vakit geçirirdik." şeklinde benzer cevaplar vermişlerdir.

Onlar için çalışmak ev, bağ, bahçe işleriyle uğraşmaktır. Zaten bu işleri yaparken zamanın akıp gittiği, kendilerine bile vakit ayıramadıklarını söylemektedirler. Geleneksel kuşakta kadının eğitim alması, kendisine ait bir mesleğinin olması gibi durumlar söz konusu değildir. Zaten kadınlar evlendikten sonra ev işlerini yaparken, ev işlerinden geriye kalan zamanda da eşleriyle birlikte bağ, bahçe işlerine yardım ediyorlardı.

Geleneksel kuşaktaki kadınların sosyal görünürlüklerinin de olmadığı gözlemlenmiştir. Alışveriş hep erkeklerce yapılmış, kadınların tek başına alışveriş yapması veya dışarı çıkması uygun görülmemiş ve erkekler tarafından buna izin verilmemiştir. İzin alamayan kadın, evinden çıkmamış dolayısıyla dış dünyayla çok fazla ilişki kurmamıştır. Karaman'dan geleneksel kuşak Nazlı Hanım; "Ben babamlara gideceğim derdim. Git derse gidersin, izin vermez gitme derse gitmezsin." demiştir. Bu dönemde çoğunlukla izin isteme alışkanlığı vardır. Ancak izin alan kişi, kadındır. Erkekler izin almaz, gideceği yere söylemeden gider. Kadınların bazı konularda da kendilerini yetersiz gördükleri görülmüştür. Geleneksel kuşak Ayşe Hanım ve Mehtap Hanım'ın; "Tek başıma çıksam zaten kaybolurum." şeklindeki cevapları bunu desteklemektedir.

Karaman'dan geleneksel kuşak Mehtap Hanım; "Senede bir harman kalkınca merkeze gelirdik. Beş tane örtü, beş tane etek, beş tane de bluz alırdık. Olan olana giyerdi, çocuklar şehre gelmezdi. Ben kendim nasıl giderim." demiştir. Kadınların tek başına alışveriş yapması söz konusu olmadığı gibi çocuklar için de benzer bir durum vardır. Yani çocuk günümüzdeki gibi mağazaya gidip kendi seçtiği kıyafeti değil, eğer alınırsa ailesinin aldığı kıyafeti giymek zorundaydı. Aynı şekilde geleneksel dönemde, kadınlar mutfak için alışverişe gidileceğinde de erkeğin gittiğini, kendisinin çok bilmediğini, erkek neyi getirirse onu pişirip yediklerini söylemişlerdir. Yine bu konularda da kadınlar kısıtlı görülmektedir. Kadınların bu kısıtlı hali o günler için normal görülmüştür. Çünkü o dönemin yaygın düşüncesi bu şekildedir.

Geleneksel dönemde sadece ailesiyle ilişki içerisinde olan kadının sosyal çevresini de kendi akrabaları oluşturmaktadır. Ancak erkeklerin sosyal hayatta aktif oldukları, alışverişleri erkeklerin yapmasından anlaşılacağı gibi o zamanlarda günümüzdeki kafe benzeri kahvehanelerde vakit geçirdikleri ve kendilerine arkadaşlık ortamı oluşturdukları söylenebilir. Kadın ise sadece akrabalarından oluşan bir çevreye sahiptir.

Geçiş dönemi olan orta kuşakta ise köyde değil şehirde yaşamaya başladıkları, dolayısıyla kadınların artık köy işleriyle meşgul olmadıkları, çoğunlukla başka işlerde çalışmaya başladıkları, sosyal görünürlükleri artmaya başladığı gözlemlenmektedir. Erkeklerin ise ilk başlarda kadınların çalışmasından rahatsız oldukları, geleneksel döneme de bağlı olarak; kadın çalışmaz, sadece evi ile ilgilenir, kadının çalışması ayıp olarak algılanır, erkeği küçük düşürücüdür şeklinde anlayışlar varken, ilerleyen zamanla

erkeklerin de olumlu bakmaya başladıkları, bunun ayıp bir davranış olmadığı anlayışında oldukları gözlemlenmiştir. Karaman'dan Havva Hanım; "Eltim hep anlatır, köydeki dayımız, aman fabrikaya giderler diye ayıplardı diye." demiştir. Havva hanımın eşi Yusuf Bey ise benzer şekilde eşinin çalışmasına önceleri izin vermediğini, o zamanlarda ayıp olduğunu ancak şu an şartların yani rollerin eşit olduğunu söylemiştir. Burada kendisinin de modernleşmenin farkında olup, uyum sağladığı görülmektedir.

Bazı orta kuşak erkekler ise kendisine uygun bir iş olursa veya maddi ihtiyaç olursa izin veririm ama her yerde çalışmasına izin vermem şeklinde yanıtlar vermiştir. Aslında bu yanıtlardan erkeklerin, kadınların çalışma hayatında olmasını tam olarak kabullenemedikleri, hala geleneksel anlayışla ev işleriyle ilgilenmesinin daha uygun olduğu anlayışında oldukları ancak modernleşmeye de ayak uydurmaya çalıştıkları görülebiliyor.

Karaman'dan orta kuşak Yusuf Bey; "O zamanlar kadının çalışması bize göre ters bir durumdu. Ama şimdi kadın ve erkek eşittir diyorlar ya kadın da elini taşın altına koysun." şeklinde cevap vermiştir. Yine burada da modernleşmeyle otoritesi etkilenen erkeğin, modernleşmeye karşı koyamadığı, durumu olumlu karşılamak yerine çatışmaya çevirdiği görülmektedir. Erkeklerin bu tarz yaklaşımlarının aile içerisinde çatışmalara sebep olduğu gözlemlenmiştir.

Genç kuşak kadınlar ise modernleşmeyle birlikte eğitim hayatında kendisini geliştiren, sosyal görünürlükleri artan kadınlardan oluşmaktadır. Hatta bazı kadınların eşlerinden yüksek tahsilde oldukları görülmektedir. Bu durum, modern dönemde kadınların eğitimin her alanında hızlı bir şekilde ilerlediklerini, sosyal hayatta oldukça aktif olduklarını göstermektedir. Erkeklerin ise bu durumu kabullendikleri ancak geleneklerinden kopmak istemeyen bazı erkeklerin ise kadınların sosyal görünürlüklerinden rahatsız oldukları görülmektedir.

Bursa'dan modern kuşak Çiğdem Hanım "Siz çalışırken, çalışmıyor olsaydınız hayatınız nasıl olurdu? Bu durum sizi nasıl etkilerdi?" sorusuna; "Çalışmıyor olsam, kötü olurdu sıkılırdım, psikolojik olarak yıpranırdım ve maddi olarak sıkıntılı olurum." derken, eşi Burak Bey "Eşiniz çalışmıyor olsaydı bu durum sizi nasıl etkilerdi?" sorusuna; "Bence olumsuz etkilemezdi, aile olarak daha iyi olurduk. Kapitalist düzen bizim geleneklerimizi bozdu. Şu an eşlerin çalışması maddi olarak daha iyi bir yaşam sunuyor olabilir fakat çalışıyor olması aile içindeki düzeni bozuyor. Yani maddi yönden bazı şeyleri alamazsın sadece. Kadın çalışma hayatına girince ister istemez dağılıyor ve aile düzeni bozuluyor. Maddi özgürlük çok kolay ayrılığı getiriyor." cevabını vermiştir. Bu da bazı erkeklerin kadınların çalışmasının otoritelerine olan etkisinden, modernleşen dünyada aktif olarak hem eğitim hem sosyal hayatta kadınların çalışmasından rahatsızlıklarını göstermektedir. Modern kuşak olsa da burada hem eğitim seviyesi farkı olduğu gibi hem de erkeğin geleneksel bir aileden gelip, o ailenin geleneklerini hala sürdürme isteği olduğu da yapılan gözlemlerle söylenebilir. Kadın ise özgürlüğünü ve kariyer sahibi olma durumunu memnuniyetle karşılamaktadır.

Karaman'dan modern kuşak Ramazan Bey "Eşinizin ekonomik bir güce sahip olması aile hayatınızı etkiliyor mu?" sorusuna; "Olumlu yönde etkiliyor. Eve destek oluyor." cevabını verirken bu durumdan memnun olduğu görülmüş ancak eşi kadrolu olarak çalışırken kendisinin lise terk ve esnaf olarak çalışmasının kendisinde rahatsızlık meydana getirdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca okumadığı için çok pişman olduğunu da söylemektedir. Bu pişmanlık, eşinin eğitim yönünden kendisinden üstün olması dolayısıyla sosyal çevresinin farklılığı ve otoritesinin zayıf olması gibi durumların etkili olduğu görülmektedir.

Görüşmelerde de görüldüğü gibi modernleşmenin etkisiyle kadın çalışma hayatına girmiş ve sosyal görünürlüğü artmıştır. Bu süreçte hızlı bir şekilde rol değişimine geçen kadın, kendisini geliştirmiş ve neredeyse her alanda görülmeye başlamıştır. Ancak kadın için olumlu yönde gelişen bu süreci erkeklerin kolay kabul edemedikleri, zaman içerisinde kabul etseler bile bu durumdan memnun olmayan erkeklerin olduğu gözlemlenmiştir. Erkek rolünün de çalışma hayatı değiştiği gibi sosyal görünürlükleri de değişmiştir. Eskiden kahvehanelerde arkadaşlarıyla görüşüp vakit geçiren erkek, zamanla eve bağlı hale gelmiştir. Bunda elbette çalışma hayatının yoğun olmasının da etkisi vardır. Kadın işi ve erkek işi ortadan kalkmaya başlamış dolayısıyla kadının geleneksel ev kadını rolüne uygun davranışı da ortadan kalkmaya başlamıştır. Artık erkeğin de evde bazı sorumlulukları vardır. Baba artık çocuk bakım konusunda birebir çocuğuyla iletişim içerisinde. Dolayısıyla işinden kalan zamanın çoğu ailesiyle geçmektedir. Erkekten

izin almadan dışarı çıkamayan bir kadın rolü varken, şimdi sadece haber veren hatta modern kuşakta artık haber vermeyen kadınların da olduğu görülmektedir.

1.4. Bebek Bakımı ve Ev İşlerindeki Rol Değişimleri

Birçok anne, bebek doğduktan sonra tüm bakımı üstlenir. Ancak bu süreç kolay değildir. Bu konuda babanın da babalık görevi gereği destek olması, bu zorlu süreç için daha iyi olabilir. Modernleşmeyle birlikte kadın ve erkek rollerinde bu süreçte değişimler gerçekleşmiştir. Geleneksel ailede tamamen kadının işi olarak görülen bebek bakımı ve ev işleri zamanla bazı ailelerde eşler arası görev dağılımı şeklinde, babanın da anneye yardımcı olmasıyla yapılmaya başlanmıştır. Artık çoğunlukla kadın işi veya erkek işi ayrımına gidilmiyor, eşler ortaklaşa yapmaya çalışıyor denilebilir.

Geleneksel kuşakta, çocuk sayısı fazlaydı, aileler kalabalıktı. Dolayısıyla çocuklara özel olarak vakit ayrılamıyordu. Karaman'dan Nazlı Hanım; "On iki doğum yaptım, üçü arada derede öldü" demiştir. Şartlar çok kolay değildi ve insanların doktora kolay ulaşım imkânları olmuyordu. Yine Nazlı Hanım; "Çocuk soğuk alırdı. Katran dökerdim. Doktor zaten yoktu." demiştir.

Geleneksel dönem erkeklerin, bebek bakımı ve ev işleriyle ilgilenmedikleri, kadın işi olarak yaklaştıkları görülmektedir. Bu işlerin yapılmasına ise kılıbıklik olarak bakılmıştır. Ayrıca baba otorite olduğundan, babalarının yanında çocuklarını sevmekten çekindikleri, bunun yanlış algılandığı görülmektedir. Karaman'dan Nazlı Hanım; "Babanın yanında yavrum, kuzum yoktu. O zaman babanın yanında sevmeye de yoktu, emzirme de yoktu." şeklindeki anlatımından anlaşılacağı üzere, babanın yanında çocuk sevmemek, baba otoriteye saygının bir göstergesi olarak anlaşılmaktadır.

Karaman'dan Mehtap Hanım "Geceleri bebek ağladığında eşiniz ilgilenir miydi?" sorusunu; "İlgilenmezdi, eskiden herifler çocuğu kucağına bile almazdı kılıbık olur diye. Eskiden öyleydi. Ama uzaktan severdi. Çocuklar özel bir ilgi görmedi." şeklinde yanıtlamıştır. Hatta gece bebek ağlayınca erkeğin sinirlenip kadını azarladıklarını söyleyenler olmuştur. Karaman'dan Nazlı Hanım aynı soruya; "Yardım etmezdi, ağılatma çocuğunu uyuyayım diye kızardı. Çünkü akşama kadar çalışırdı, akşam da yorgun olurdu. Çocukta bazen soğuk alırdı. Doktor yoktu, doktora hiç götürmedim ben. Katran dökerdim." cevabından da görüldüğü gibi kadınlar bu durumu kabullenmişler ve kendileri de erkek işiyle kadın işini ayırmışlardır.

Geleneksel kuşak kadınların, gerek bebek bakımında gerek ev işlerinde erkeklerin yardım etmediklerini kabullendiği ve erkekten bu konuda yardım talep etmediği görülmektedir. Bursa'dan Meral Hanım "Hasta olsanız eşiniz size yemek yapar mıydı?" sorusuna; "Ne yemek yapar ne yardım ederdi. Onun işi ayrı, benim işim ayrıydı." şeklinde cevap vermiştir. Burada da görüldüğü gibi kadın talepte bulunmamış ve erkek işi ile kadın işini ayırmıştır. Kadın çalışsa bile ev işlerini yapmak zorundadır. Geleneksel kuşaktan kadınlara "Eşiniz ev işlerine yardım eder miydi?" diye sorulduğunda "Yok kızım! Erkek yardım mı ederdi?" ya da "sen nörün kızım!" şeklinde tepkiler vermişlerdir. Geleneksel kuşak için ev işlerinden sorumlu kadındır. Erkeğin ev işleri yapması tuhaf karşılanmaktadır.

İnsanların yaşadıkları yerin, düşünce ve davranışlarına olan etkisini daha önce söylemiştik. Geçiş dönemi olan orta kuşak erkekler, köydeyken çocuklarla ilgilenmediklerini ancak merkeze göç ettiklerinde daha çok ilgilendiklerini ifade etmişlerdir. Köy hayatının kalabalık olmasından dolayı anne babaya söz düşmez ve aile büyükleri çocuklarla ilgilenirken, şehir yaşamına geçtikten sonra aileler küçülmeye başladığından dolayı çocuklarıyla daha fazla ilgilenmeye başlamışlardır. Karaman'dan Yakup Bey; "İlk çocuğumuzda bize zaten söz düşmezdi. Dede, ebe, hala hepsi vardı. Köyden göç ettiğimizde ikinci çocuğumuzla kendimiz ilgilendik." şeklinde cevap vermiştir.

Diğer kuşaklarda olduğu gibi orta kuşakta da aralarında farklı cevaplar verenler olmuştur. Eğitim seviyesi yüksek olan erkeklerin, hem ev işlerinde hem bebek bakımında yardım ettikleri görülmektedir. Karaman'dan üniversite mezunu Davut Bey "Geceleri bebek ağladığında eşinize yardım eder miydiniz?" sorusuna; "Genelde ederim. Hatta benim küçük oğlum, gece kalktığında anne diye ağlamaz baba diye ağlar." demiştir. Yine Karaman'dan yüksek lisans mezunu Ufuk Bey "Annesi yardım istediği zaman yardım ederim." şeklinde cevap vermiştir. Ayrıca Ufuk Bey "Ev işlerini ortaklaşa yapar mısınız?" sorusuna; "Ev

işlerini ortaklaşa yaparız. Genelde çarşı, pazar, tamirat işi bana ait oluyor. Yeri gelirse süpürge işi de yapabilirim. Ama genel olarak o tarz işler annenin sorumluluğunda.” yanıtını vermiştir.

Özellikle eşi çalışan orta kuşak erkekler ev işlerinde yardımcı olmaya çalışıyor. Ancak çalışmıyorsa veya herhangi bir sağlık sorunu olmadığı sürece yardım etmiyorlar. Orta kuşak kadınların ise bu konuda çok fazla beklenti içerisinde olmamakla birlikte geleneksel kuşaktaki kadınlar gibi kabullenmeyi tercih etmedikleri ve zaman zaman yardım istedikleri görülmektedir.

Bursa’dan orta kuşak Volkan Bey “Eşiniz hasta olsa ona yemek yapıp getirir misiniz?” sorusuna; “Hastayken elbette yaparım. Ev işlerinde de yardım ederim. Ama sağlıklıyken yapmam.” şeklinde cevap vermiştir.

Yapılan görüşmelerde orta kuşak erkeklerin otoritesini kaybetmediğini göstermek için olduğunu düşündüğümüz bazı davranışları olduğu ve bu konuda eşler arasında çatışma olduğu gözlemlenmiştir. Karaman’dan Esra Hanım “Geceleri bebek ağladığında eşiniz yardım eder miydi?” sorusuna; “Her zaman eşim ilgilenirdi.” dedi ve eşi Nihat Bey’in; “İlgilenirdim ama çok değil.” şeklinde kaçamak cevap verdiği görülmüştür. Bu cevaplardan da orta kuşağın modern ve geleneksel arasında bir davranış sergiledikleri gözlemlenmektedir.

Daha önce de söylenildiği gibi Karaman kırsal kesim olduğundan buradaki modern kuşağın bazı konularda Bursa’daki orta kuşak gibi olduğu neredeyse bir kuşak geriden gittiği hem yapılan görüşmelerden hem de gözlemlerden çıkartılmıştır. Burada erkeklerin, bebek bakımı konusunda fazla yardımcı olmadığı söylenmiştir. Karaman’dan modern kuşak Sinem Hanım “Geceleri bebek ağladığında eşiniz size yardım ediyor mu?” sorusuna; “Etmiyor, ruhu bile duymuyor.” derken, Bursa’dan orta kuşak Hasan Bey; “Duysam, evet ederdim.” cevabını vermiştir.

Karaman’dan modern kuşak Hacer Hanım; “Eşimin ailesi ataerkil olduğu için kendi ailesinin yanında bana yardım ettiğini göstermiyor. Hatta onların yanında çocuğu sevdiğini bile belli etmiyor. Ama kimse olmadığında bana yardımcı olur.” şeklinde cevap vermiştir. Ancak Bursa’dan modern kuşak Burak Bey’in büyüklerinin yanında çocuğuyla oynadığı, ilgili olduğu ve ailesinden çekinmediği görülmüştür. Yani artık geleneksel kuşaktaki gibi bu durumun saygısızlık olarak algılanmadığına işaret etmekle birlikte Karaman ve Bursa arasındaki farkı göstermektedir.

Modern kuşağın geleneksel kuşak gibi bebek bakımı, ev işleri konularını sadece kadının görevi olarak görmedikleri kendilerinin de destek olmaları gerektiği düşüncesinde oldukları, kadınların fikirlerine önem verdikleri, kadınların da fikirlerini rahatlıkla söyledikleri görülmüştür. “Bir konudaki görüşünüzü eşinize rahatlıkla söyler misiniz?” sorusuna çoğunlukla; “Evet, tabii söylerim.” şeklinde benzer cevaplar vermişlerdir. Geleneksel kuşakta ise kadın için fikrini söylemek gibi bir durum söz konusu değildir.

Görüldüğü gibi bebek bakımı ve ev işlerindeki rol değişimlerinde geleneksel dönem için baba rolü mesafelidir. Çocuğunu seven baba kılıbık olarak görüldüğü gibi ev işlerini sadece kadının işi olarak düşünmektedirler. Orta kuşakta ise çoğunlukla erkekler, geleneksel kuşağa bağlı davranışlar sergilemekle beraber hem yaşanan yer hem eğitim seviyesi hem modernleşmenin etkisiyle görüşlerinde değişiklikler olmuştur. Ancak kadın sessiz rolünden çıkmış artık fikirlerini, rahatsızlıklarını açık bir şekilde ifade edebilmektedir. Modern kuşakta ise hala geleneksel kalmaya çalışan erkekler olsa da erkeklerin çoğunlukla modernleşmeye uyum sağladıkları ve modern zamanın getirilerine uygun bir şekilde davrandıkları gözlemlenmektedir.

1.5. Eş Seçimi, Evle İlgili Kararlar ve Düşüncenin Aktarılmasındaki Rol Değişimleri

Evlilik; kadın ve erkeğin, hem sosyal ve kültürel hem de hukuki açıdan, içinde yaşadıkları toplumda var olan kurallara uygun şekilde; karşı cinsten iki kişinin birlikte yaşamak, hayatı paylaşmak, çocuk yapmak ve yetiştirmek gibi amaçlarla yaptıkları bir sözleşme ile karşılıklı sorumluluklar üstlenerek hayatlarını birleştirmeleri, aile kurup bir arada yaşamaya başladıkları yasal bir ilişki biçimidir (Yılmazçoban, 2008: 50). Evliliğe giden yolda öncelikle eş seçimi vardır. Eş, hayat arkadaşıdır (Akkaya, 2012: 147). Eş seçimi,

insan hayatındaki en önemli kararlardan biridir. Modernleşmeyle eş seçiminde karar veriş şekilleri değiştiği gibi önceliklerde de değişiklikler meydana gelmiştir.

Geleneksel kuşakta, ailelerinin uygun bulduğu kişilerle, herhangi bir öncelikleri olmadan, daha doğrusu tercih hakları olmadan ve bazılarının evlenecekleri kişiyi görmeden evlendikleri görülmektedir. Fakat zaman zaman erkeğin fikrinin alındığı, kızın fikrine çok değer verilmediği durumlar da söz konusudur.

Karaman'dan Nazlı Hanım; "Baban, annen kime verdi oraya ağlaya ağlaya giderdin. Sevine sevine gitmezdin. Şimdi adam sevine sevine gidiyor, ağlaya ağlaya geliyor." şeklinde hem kendi dönemlerinden bahsetmiş hem de günümüzdeki evlilik şekillerine eleştiride bulunmuştur. Nazlı Hanım; "Eskiden babanın evine geri gitmek yoktu, oraya geldiysen oradan ölüne giderdi." şeklinde konuşmasına devam etmiştir. Anlaşılacağı üzere kadınlar ailelerinin uygun gördüğü kişiyi kabul etmek, saygı duymak zorundaydı ve kadın rolü gereği ses çıkaramamaktaydı. Ancak geleneksel kadınların bu durumdan şikayetçi olmadıkları aksine bu durumun güzel olduğunu söyledikleri de görülmektedir. Yine Karaman'dan Nazlı Hanım; "Sevip alma yoktu, nişanlı görülmezdi. Adam sulamadan gelirmiş, ben de kapıya çıkmış bakıyorum ona doğru ama öyle de zevkli olurdu görmeyince, uzaktan bakınca." diye anlatmış ve "şimdi olduğu gibi elinden tutup getirmek mi iyi o zaman mı bilmiyorum ama en azından huyunu biliyorsun o zaman ne olduğunu da bilmiyorsun o da seni bilmiyordu. Birbirini kabul ediyordun." diye eklemiştir. Yani geleneksel dönemde evliliklerde kadın ve erkek mecburi hissediyor ve ailesine karşı gelemediği gibi ne olursa olsun evlendiği kişiyi kabullenmek durumunda kalıyordu.

Bursa'dan Meral Hanım; "Eş seçiminde aileniz mi etkiliydi? Sizin fikriniz alındı mı?" sorusuna; "Zaten komşuyduk. Aileler seçti, kaderde varmış oldu." şeklinde cevap vermiştir. Ayrıca görüldüğü gibi yakın komşu ya da akrabalarla evlendirilme söz konusudur. Bunun sebebi olarak insanların tanımadıkları kişilerle aile bağı kurmayı tercih etmemeleri söylenebilir. Aynı soruya Kevser Hanım; "Büyükler seçti, biz zaten düğün falan görmedik." demiştir. Kızların fikri alınmazken zaman zaman erkeğin fikri sorulmaktadır. Karaman'dan Ali Bey; "Ben istedim, ailem gitti. Zaten birbirimizi biliyorduk. Bir tane aldım, iki tane kız verdim onlara ben. İki kız kardeşimi verdim." cevabını vermiştir. Burada ailelerin yabancıyla değil yine tanıdıkları insanlarla ilişki içerisinde oldukları görülmektedir.

Düşüncenin aktarılmasında ise kadınlar çekinirdi. Çünkü erkek otorite sert tavırlar sergileyerek kadının bir şeyler paylaşmasına müsaade etmezdi. Alacağı şeyleri eşine sormadan kendi istediği şekilde alır ve kararları erkek kendisi verirdi. Erkeğin bu tavrı karşısında kadın da düşüncelerini paylaşamıyordu. Karaman'dan Nazlı Hanım; "Düşüncelerinizi rahatlıkla söyleyebilir miydiniz?" sorusuna; "Zararlı lafı söyleyemezsin kafana geçirirdi. Ama zararsız olduğunda konuşulur onu da dinler, evet dersin." şeklinde yanıtlamıştır. Karaman'dan Gül Hanım; "Bizim heriflerimiz anlayışlı değildi, ters tepirdi. Eskiden ben hep kendi problemimi kendim halletmeye çalıştım." cevabını vermiştir. Karaman'dan Ayşe Hanım; "Bir konudaki görüşlerinizi eşinize rahatlıkla söyleyebilir miydiniz?" sorusuna; "Söyleyemedim, bağırarak diye korkardım." demiştir.

Orta kuşakta daha çok fikirlerin alınmaya başlandığı görülmektedir. Geleneksel kuşakta insanların öncelikleri söz konusu değilken, orta kuşakta insanlar eş seçiminde öncelik belirlemeye başlamışlardır. Orta kuşak için öncelik genellikle görüntü olmuştur. Bir kızın güzelliği, bir erkeğin yakışıklılığı seçim yaparken kriter haline gelmiştir. Ancak yine çoğunlukla ailelerin vesilesiyle ve görücü usulü şeklinde evlilikler yaygın görülmektedir. Ayrıca orta kuşakta kadınların fikirlerinin de alınmaya başladığı ifade edilebilir.

Bursa'dan Emel Hanım "Eş seçiminde aileniz mi etkiliydi? Sizin fikriniz alındı mı?" sorusuna; "Görücü usulü oldu ama benim fikrimi de sordular. Ben de görüntü olarak beğendiğim için onayladım." şeklinde cevap vermiştir.

Geleneksel kuşakta evlilik yaşları, orta kuşağa göre düşüktür. Geleneksel kuşakta on üç yaşında evlenenler varken, orta kuşak için böyle bir durum gözlemlenmemiş genellikle on sekiz yaşından sonra evlenmişlerdir. Geleneksel kuşaktan küçük yaşta evlenenlerin sıkıntı çektikleri görülmektedir. Karaman'dan Nazlı Hanım; "Kaynanam, kayınbabam vardı. Ben küçüktüm. Onlarla çekişir, dövüştürdük." şeklinde yaşadığı durumu anlatmıştır. Ayrıca bu durumdan şu an ailelerine şikayette buldukları da

görülmüştür. Yine Karaman'dan Nazlı Hanım; “Kızım gelip biz küçük gelin olduk sizin yüzünüzden, diye söylenir.” şeklinde kızının siteminden de bahsetmiştir.

Genç kuşakta artık görücü usulü pek fazla görülmemekte, insanlar evlenecekleri kişileri kendileri seçmektedir. Önceden tanışıp bir süre vakit geçirdikten sonra evliliğe adım atmaktadırlar. Kişiler eş seçiminde fiziksel görünüm, yaş, sosyal statü ve eğitim, din ve ırk, coğrafi yakınlık gibi faktörleri dikkate almaktadır (Akkaya, 2012: 155-159). Genç kuşakta, önceliğin kültür uyumu olduğunu söyleyenler olduğu gibi aşk evliliği yaptığını, kritere bakmadığını söyleyenler de vardır.

Bursa'dan Çiğdem Hanım “Eş seçiminde aileniz mi etkiliydi? Sizin fikriniz alındı mı?” sorusuna; “Benim tercihimdi, sonradan ailemle tanıştırdım. Önceliğim kültür uyumuydu diyebilirim.” demiştir. Eşi Burak Bey; “Benim kendi tercihimdi, öncelik kafa yapısı ve kültür uyumu diyebilirim.” şeklinde cevap vermişlerdir. Buradan da anlaşılacağı gibi modern kuşakta eşler önce kendileri tanışıp, sonrasında ailelerini tanıştırmışlardır. Bu anlamda kuşaklar arasında belirgin bir ayırım ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Karaman'da aileyle tanıştırma çok yaygın görülen bir durum değildir. Bu cevaplar Bursa ile Karaman arasındaki farkı görmek açısından örnek olmuştur. Çünkü Karaman modern kuşak Hacer Hanım; “Eşimle bir süre konuştum ama bunu aileme söylemedim. Görücü usulü olmuş gibi yaptık.” şeklinde cevap vermiştir.

Çocukların fikrine geleneksel kuşakta neredeyse hiç önem verilmemektedir. Hatta evlendirilirken bile kızların fikri alınmamıştır. Karamandan Nazlı Hanım “Çocukların fikri alınır mıydı?” sorusuna; “Çocuğun fikrini almazdık. Kafasına vururduk, bunu alacaksın derdik, o da seslenemezdi.” demiştir. Özellikle kız çocuklarının günlük işler için fikri alınmadığı gibi kendisiyle ilgili konularda bile fikri alınmamaktadır.

Burada çoğunluğun tavır ve tutumları aktarılmaya çalışıldı. Ancak diğer kuşaklarda da farklı cevaplar olduğu gibi geleneksel dönemde çocuklarının fikirlerini alan anneler olmuştur. Fakat yine de babalar için böyle bir durumdan bahsedilemeyebilir. Karaman'dan Şerife Hanım; “Ben çocuklarımın fikirlerini alırdım. Küçük kıza kıyafet alırdım beğenmezdi.” demiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi geleneksel dönemde çocukların kıyafetlerini anne ve babanın aldığı çocukların da itiraz etmediği, ne alınırsa onu kullandıkları söylenmiştir. Fakat bazı ailelerde özellikle az çocuklu olanlar da çocukların düşüncelerinin alındığı görülmektedir.

Karaman'dan Mehtap Hanım; “Çocuğun bir fikri olmuyordu ki, pişiyordu yeniyordu. Özgürlükleri yoktu ki yatıyor, kalkıyordu. Çocukların kendine ait odası bile yoktu. Herkes aynı yerde yatar kalkardı.” şeklinde bahsetmiştir. Günümüzde çocuğa verilen değer geleneksel kuşakta verilmediğini yine çocukların sadece maddi olarak var olduğu ancak özel olarak çocuğa vakit ayrılmadığı söylenebilir. Diğer konularda olduğu gibi bu konuda da kuşaklar arasında değişim olduğunu söylemek anlamlı olacaktır.

Orta kuşakta artık çocuğun fikrinin alınmaya başlandığı ve geleneksel kuşaktaki gibi yok sayılmadığı ve birey olarak görülmeye başlandığı tespit edilmiştir. Orta kuşakta çoğunluk; “zaman zaman alırız”, “her konuda değil bazı konularda alırız” gibi cevaplar vermiştir.

Modern kuşakta ise cevaplar; “elbette alırız.” şekline dönüşmüştür. Burada fikirlerinin alınma yaşı fark etmiyor. Oyun çağındaki çocuğun da artık fikrinin alındığı söylenebilir. Bursa'dan modern kuşak Burak Bey “Aile içi kararlarınızda çocuğun fikri alınır mı?” sorusuna; “Evet soruyoruz, şu an çocuk oyun çağında ama ilerde daha fazla fikir alınır.” şeklinde cevap vermiştir. Yine burada da Karaman'daki modern kuşağın Bursa'daki orta kuşak gibi cevaplar verdikleri tespit edilmektedir. Karaman'dan Hacer Hanım “Aile içi kararlarınızda çocuğun fikri alınır mı?” sorusuna; “Çocuğum şu an küçük ama ilerde fikrinin alınabileceği konular olursa alınır ama diğer konularda alacağımızı zannetmiyorum.” şeklinde orta kuşak gibi cevap vermiş, Bursa modern kuşağın çoğunlukla alınır şeklindeki görüşünde olmamıştır.

Eş seçiminden, evlenme şekline hatta eşlerin birbirlerinin ve çocuklarının fikirlerini alma konusunda geleneksel kuşaktan modern kuşağa kadar birçok değişiklik olmuştur. Sessiz kalan kadının artık fikir beyan etmeye başladığı, fikrinin önemsendiği, önceliğin kadının fikri olmaya başladığı durumlar söz konusudur. Kadının rolündeki bu değişim, erkeğin rolünü de doğrudan etkilemektedir. Eskiden erkeğin karşısında konuşamayan kadın, artık fikirlerini söylemeye başlamıştır. Fikrine başvurulmayan çocuklar da aile içerisinde söz sahibi olmaya başlamıştır.

Sonuç

Gelenekten moderne geçiş sürecinde en çok etkilenen kurum ailedir. Ailede modernliğe geçiş sürecinde birçok değişiklik olmuştur. Bu değişiklikler; eğitim, çalışma hayatı ve sosyal görünürlük, otoritedeki rol değişimi, bebek bakımı ve ev işleri gibi başlıklar altında tasnif edilmeye çalışıldı.

Araştırmada üç temel sonuca ulaşılmıştır.

İlk olarak; kuşaklar arasında rol değişimi belirgin bir şekilde görülmektedir. Yani geleneksel, orta ve genç kuşak ayrımında, üç kuşak arasında açık bir şekilde rol değişimi gözlemlenmektedir. Modernleşmeyle birlikte çalışma hayatına başlayan ve sosyal görünürlüğü artan kadın modern kuşakta artık çalışma hayatında daha aktif hale gelmiş ve kendisi için daha pozitif olan ve birtakım çıkarlar sağlayan bu rol değişimini olumlu bir şekilde karşılamıştır. Kadınların çalışma hayatına girmesi, iş gücüne katılımlarının artması, kadının sosyal görünürlüğü, evin düzeninin sağlanması gibi birçok alanı etkilemiş ve dolayısıyla rollerde değişimler meydana gelmiştir. Ev işleriyle ilgilenmeyen, bunu sadece kadının işi olarak gören geleneksel erkeğin, ev işlerine yardım etmeye başladığı ve zaman içerisinde ev düzenini sağlamak açısından, ev içerisinde görev dağılımlarının yapıldığı aile düzenleri oluşmuştur.

Geleneksel rolünde kadın, erkek otoritenin egemenliği altında, onun memnuniyetini öncelemede kendisini ikinci plana atmaktadır. Bu durum, kadına kendisini değersiz hissettirmektedir. Dolayısıyla kadının rolü; kendisine ait bir geliri olmadan, ev işleri ve çocuk bakımı, erkeğin rolü ise sadece çalışmak, evin maddi kaynağını karşılamak iken artık maddi özgürlüğü olan kadın rolüyle, eşler arasında görev dağılımları yapılmaya başlanmış ve erkekler de artık eşlerine ev ve bebek bakımı gibi konularda destek olmaya başlamışlardır. Evden dışarı çıkmayan alışverişi dahi kendisi yapmayan, çoğunlukla eşinden korktuğu için izin almaktan çekinen kadın, zaman içerisinde sadece haber vermeye başlamış hatta özellikle Bursa'daki modern ailelerde haber verilmediği durumlar olduğu görülmüştür. Yani geleneksel kadın/erkek rollerinden modern kadın/erkek rollerine geçilmiştir.

Geleneksel kuşağı veya modern kuşağı tamamen kendine ait parametreler üzerinden değerlendirmek yanıltıcı olabilir. Çünkü bireylerin cevaplarında farklılıklar görülmektedir. Geleneksel kuşakta olduğu halde modern fikirlere sahip insanlar olduğu gibi modern kuşakta olmasına rağmen geleneksel fikirlere sahip insanlar vardır. Ancak çoğunluğa bakıldığında; geleneksel kuşakta geleneksel rollerin, modern kuşakta ise modern rollerin daha baskın olduğu görülmektedir. Bunun en iyi örneklerinden birisi izin konusudur. Geleneksel kuşakta kadın, izin almaya çekinirken, orta kuşakta haber vermeye başlamış, modern kuşakta ise artık izin almayıp, gittiği yerden “ben buraya geldim” diye bildirmektedir. Ancak Karaman modern kuşak kadınlardan, izin alanların olduğu gözlemlenmiştir. Burada genel durum yansıtılmaya çalışıldığı için kadının artık izin konusunda daha rahat olduğu görülmektedir. Kadın izin almaya çekinirken, zamanla buna gerek duymamaya başlamıştır. Bu da kadının rolünün değişimini gösteren önemli örneklerdendir.

Orta kuşakta ise hem geleneksel roller hem modern roller bir aradadır. Cevaplar geçiş dönemi cevaplarıdır. Çünkü orta kuşaktaki insanların bazı konularda geleneksel davranırken, bazı konularda modern davrandıkları görülmüştür. Çalışmanın birinci bölümünde de bahsedildiği gibi tranzisyonel aile olarak tanımladığımız aileler, orta kuşakta varlığını hissettirmektedir. Orta kuşaktaki insanlar, gençlik yıllarında geleneksel tavır sergilerken şu an modern davranmaktadırlar. Evliliğin ilk yıllarında geleneksel rollere sahip olan kadın ve erkek zaman içerisinde modernleşmeye ayak uydurmuş ve özellikle kadın düşüncelerini ifade edebilir hale gelmiştir. Bu kuşak hem modern hem geleneksel rolleri birlikte yaşamaktadırlar. Orta kuşakta özellikle kadınların modern değişimlere daha açık olduğu, tutum ve davranışlarının modern kuşağa daha yakın olduğu görülürken, erkeklerin özellikle otoritelerinin etkilenmesine bağlı olarak geleneksele daha yakın olduğu ve modern davranışlara aslında çok sıcak bakmamakla beraber artık modernleşmeye uyum sağlamaya başladıkları gözlemlenmiştir.

Eğitim konusundaki değişim de kuşaklar arasındaki değişimin göstergelerindedir. Geleneksel kuşakta önem verilmeyen eğitim konusu, modernleşmeyle birlikte insan hayatı için önemli hale gelmiştir.

Geleneksel kuşakta özellikle kadının eğitim almasının hiçbir önemi yokken zaman içerisinde kadın eğitimin her alanında görülmeye başlamıştır.

Eş seçimi konusunda geleneksel dönemde erkeklerin çoğunlukla fikri alınırken neredeyse hiç fikri alınmayan kadın, geçiş dönemiyle fikri alınır hale gelmiş ve modernleşmeyle birlikte artık eş seçiminde kendisi karar vermeye başlamıştır. Bu durumun da kadın için bir ayrıcalık olduğu söylenebilir. Geleneksel rolünde kadın kendisini “ırgat gibi ve değersiz” görürken modernleşme kadına birey olma imkânı sunuyor, dolayısıyla bu değersiz hissetme psikolojisinden çıkıp varlıklarının farkına varmalarını, kendilerini değerli hissetmelerini sağlamaktadır.

İkinci olarak; Karaman ile Bursa arasında farklılıklar vardır. Bu farklılık ise Karaman’ın Bursa’yı bir kuşak geriden takip ediyor olmasıdır. Batıya yakın olan şehirlerin daha erken modernleştiği, kırsal şehirlerin ise daha geç modernleştiği görülmektedir. Karaman orta kuşak, geleneksel tavırlara yakınken Bursa’daki orta kuşaklar moderne daha yakındır. Ayrıca özellikle Bursa’daki kadınların Karaman’daki kadınlara göre moderne çok daha yakın olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda Karaman’daki kadınlar geleneksel kalırken, Bursa’daki kadınlar daha modern tavırlar sergilemektedirler. Bursa orta kuşak kadınlar dışarı çıkmak için eşinden izin almak yerine haber verirken, Karaman’da modern kuşaktan izin alanlar vardır.

Üçüncü olarak; aile içi rol paylaşımlarında ve geleneksel kalma durumunda kadınlar moderne yakınken, erkekler daha geleneksel tavırlar sergilemektedir. Çünkü modern dönem kadınların yararına olan birçok imkân sunmaktadır. Kadına çalışma imkânı, maddi özgürlük, düşüncelerini ifade edebilme rahatlığı gibi birçok seçenek sunan modernleşme kadın için büyük bir avantaj oluşturmaktadır. Ayrıca kadın, gerek toplum içerisinde gerek aile içerisinde artık otorite sahibi, duygu ve düşüncelerini rahatlıkla ifade edebilir hale gelmektedir. Bu durumlar erkek otoriteyi doğrudan etkilediğinden, erkek bocalamaya başlamaktadır. Çünkü erkek modernleşme sürecinden geçerken geleneksel tavırlarını bir kenara bırakmamaktadır. Dolayısıyla otoritesi etkilenen erkeğin, geleneksel tavırlar sergileyerek eski otoriteyi elde etmek istediği görülmektedir. Ancak hâkimiyet kuran modernleşmeye uyum sağlama gerekliliğinden dolayı erkek geleneksel tavırlarını bırakmaktadır.

Eş seçimi konusunda geleneksel dönemde erkeklerin çoğunlukla fikri alınırken neredeyse hiç fikri alınmayan kadın, geçiş dönemiyle fikri alınır hale gelmiş ve modernleşmeyle birlikte artık eş seçiminde kendisi karar vermeye başlamıştır. Bu durumun da kadın için bir ayrıcalık olduğu söylenebilir. Geleneksel rolünde kadın kendisini “ırgat gibi ve değersiz” görürken modernleşme kadına birey olma imkânı sunuyor, dolayısıyla bu değersiz hissetme psikolojisinden çıkıp varlıklarının farkına varmaları, kendilerini değerli hissetmeleri söz konusudur.

Kaynakça

- Akkaya, C. (2012). “Eş Seçimi ve Evlilik”, *Değişen Toplumda Değişen Aile; Sosyolojik Tartışmalar*, Nurşen Adak (Ed.). Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Altun, F. (2011). *Modernleşme Kuramı*, İstanbul, Küre Yayınları.
- Aydın, M. (2011). *Kurumlar Sosyolojisi: Kurumlara Başlangıç Çerçevesinde Bir Çalışma*, İstanbul, Açılım Kitap.
- Aydın, M. (2011). *Türkiye’de Aile; Ailenin Yapısal Özellikleri, İşlevleri ve Değişimi*, İstanbul, Sekam Yayınları.
- Aytaç, A. (2007), *Ailenin Serencamı-Türkiye’de Modern Aile Fikrinin Oluşması-*, Ankara, Dipnot Yayınları.
- Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (8), 102-126.
- Bayzan, Ş. (2009). Türkiye ve Dünyada İnternet Yasaklarına, Sansüre ve Zararlı İçeriğe
- Canatan, K. (2018). *Muhafazakar Endişe: Aile*, İstanbul, Mana Yayınları.
- Çelik, C. (2010). Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din, Paradigmatik Anlam ve İşlev Farklılaşması. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 8, 25-35.

- Dikeçligil, F. (2014). Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu, *Aile Sosyolojisi Yazıları*, İstanbul, Açılım Kitap.
- Doğan, İ. (2009). *Dünden Bugüne Türk Ailesi*, Mustafa Aydın (Ed.). Ankara, Ankara Kültür Merkezi Yayınları.
- Dündar Zeybekoğlu, Ö. (2012). Değişen ve Değişmeyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri, *Değişen Toplumda Değişen Aile; Sosyolojik Tartışmalar*, Nurşen Adak (Ed.). Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Epik, M., Özal, Ç. & Altay, S. (2017). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Tarihsel Süreçte Ailenin Değişen/Değişmeyen Roller, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17 (38), 35-58.
- Eyce, B. (2014). Tarihten Günümüze Türk Ailesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1 (4), 223-243.
- Günay, Ü. (1998). *Din sosyolojisi*, İstanbul, İnsan Yayınları.
- Gürcan, A. (2012). “Asagem Araştırmaları Bağlamında Ailenin Gidişatı, Sorunları ve Önlemleri”, *Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu(Sorunlar-İmkanlar-Çözümler)*, İstanbul, Sekam Yayınları.
- Kabakçı Yurdakul, I., Dönmez, O., Yaman, F. & Odabaşı, H. (2013). Dijital Ebeveynlik ve Değişen Roller. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(4), 883-896.
- Kara, B. & Doğan S. (2018). Türk Aile Yapısında Boşanma Nedenleri- Aksaray İli Örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 48-66.
- Karşı Yaptırım ve Uygulamalara Genel Bir Bakış, 11- 13 Şubat Akademik Bilişim Sempozyumu Bildiriler, (ss. 883-886), Şanlıurfa, Harran Üniversitesi, 10.04.2022 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/348158935_Turkiye_ve_Dunyada_Internet_Yasaklari_e_Sansur_Kavrami_ile_Zararli_Icerige_Karsi_Yaptirim_ve_Uygulamalara_Genel_Bir_Bakis adresinden erişildi.
- Kasapoğlu, A. (2012). *Aile Sosyolojisi*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınevi.
- Özdemir, Ş., Torlak, Ö. & Vatandaş, C. (2013). *Aile Yaşam Döngüsü ve Tüketim*, Sekam, İstanbul.
- Özkiraz, A., Arslanel, M. & Şengül, T. (2016). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Öğrencilerinin Aile Kurumuna Bakışı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30 (2), 243-268.
- Tekin, M. (2012). “Sekülerleşme Bağlamında Aile ve Kadın”, *Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu(Sorunlar-İmkanlar-Çözümler)*, Sekam Yayınları, İstanbul.
- Torlak, Ö. (2012). Modernleşme Kurgusu Olarak Ailenin Türk Romanına Yansıması. Ankara, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 8 (31), 137-153.
- Türkdoğan, O. (2012). *Çağdaş Bilimsel Araştırma Metodolojisi ve Sorunları*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Yılmazçoban, A. M. (2008a). Aile Kurumu ve Türk Ailesinde Bütünlükçü Yapı. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 176, 153-168.
- Yılmazçoban, A. M. (2008b). *Flört ve Görücü Usulü Evliliklerde Psiko-Sosyal Özelliklerin Etkisi -Demirci Örneği-*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.